

LIBER AMICORUM

Luc Stevens

Zin in afscheid

Thank you, too, for the nobility of your persistence
and for your compassion in what is of fundamental

Joseph Kessels

'Toen de paarden rustig verdiept waren in het grazen, en het tumult van de jongens, die op een rijtje waren gaan liggen, was verstomd, evenals het gelach om de kwartelkoning die zo'n krassend geluid maakt omdat hij zijn poten tegen elkaar aanwrijft, spreidde grootvader bij de akkergrens zijn pelsjasje en zijn kiel uit, zonk met een zuiver hart eerbiedig op de knieën en bad lange tijd tot de donkere, prachtige sterrenhemel, tot de fonkelende Melkweg – de heilige weg naar de stad Jerusaleem. Ten slotte ging ook hij liggen.

Het donker overspoelde de onafzienbare vlakte. De velden verzonken in de frisheid van de lentenacht in de steppe. Erachter, achter de nachtelijke duisternis, tekende zich zwakjes, als een eenzame mast, tegen het flauwe licht van de zonsondergang het silhouet af van een verre, verre molen...'

1892

Dit is het laatste stukje van het verhaal 'Kastrjoek' van Ivan Boenin in de bundel: 'Je wordt bedankt! Pensioenverhalen van Babel, Boenin, Toergenjev en Tjechov'.

Zin in afscheid en de Zin van afscheid

De verhalen hebben die weemoedige sfeer die zo kenmerkend is voor de Russische literatuur in de tweede helft van de 19de eeuw. Zij vertellen over krachtige mensen, die in eindeloze landschappen en onder moeilijke omstandigheden bijzondere dingen hebben ondernomen. Bijzondere karakters, die van betekenis zijn geweest voor anderen, en een voorbeeld vormen voor een nieuwe generatie. En tegelijkertijd gaat die nieuwe generatie zijn eigen weg, net zoals hun illustere voorgangers dat ook ooit hebben gedaan.

De oudere is degene die in het dorp achterblijft, als de jongeren overdag op het land gaan werken, geconfronteerd met langzaam gegroeide beperkingen waar niemand over praat, maar waarvan iedereen als vanzelfsprekend het bestaan en de consequenties kent.

Een stap terug doen

De verhalen uit de Russische literatuur over ouder worden, pensionering en het werk overlaten aan anderen zijn mooi van sfeer en roepen een romantisch beeld op, waarin de belangrijke dingen in het leven hun natuurlijke beloop krijgen. Iedereen schijnt er zich mee te verzoenen, het vanzelfsprekend en misschien wel gewenst te vinden als de tijd van een stap terug doen is gekomen.

Maar niemand vraagt zich af hoe het is voor de achterblijver, die niet meer meegaat naar het land om daar samen met de anderen te werken. Er komt een dag dat het zijn vanzelfsprekende rol is om op het dorp te passen, als de anderen elders nuttig bezig zijn. Niemand vraagt naar zijn beleving daarvan. Die doet er toch ook niet toe, want het moet zo zijn omdat het onvermijdelijk altijd al zo was.

Kun je zin hebben in afscheid nemen? Die vraag wil ik graag aan Luc Stevens stellen, omdat hij eerder zulke mooie dingen schreef over *Zin in leren*, *Zin in school* en *Zin in onderwijs*. Zin hebben in een nieuw avontuur wijst op een nieuw perspectief, het spannend onderzoeken van een onbekend terrein, en de verwachte opwindning over nieuwe, ongewone inzichten en ervaringen. Zin hebben doe je in iets wat voor je ligt. Afscheid nemen betekent dat je iets achterlaat. Kun je ook zin hebben in iets nalaten? Misschien wel als je ervan af wilt, blij bent dat je het kwijt raakt, als je er schoon genoeg van hebt. Maar dat kan ik mij niet voorstellen bij het afscheid dat Luc gaat nemen van NIVOZ en het kind. En doet hij dat wel?

Lastig voor de ander of vooral voor jezelf?

Het moeilijke van afscheid nemen is dat je juist de verbinding moet verbreken met iemand die je dierbaar is. Afscheid nemen van iemand die voor lange tijd op reis gaat, is moeilijk, aangezien je weet dat je het goede en vertrouwde gezelschap gaat missen. Je bent ook bezorgd en hoopt dat de ander onderweg niets overkomt en gezond zal terugkeren. Misschien is het ook ingewikkeld, omdat de ander de keuze gemaakt heeft om weg te gaan. Ook al is het tijdelijk, de verbinding raakt verbroken.

Onlangs ben ik naar een appartement in de stad verhuisd, weg van het grote boeren erf op het platteland, waar ik vijfendertig jaar heb gewoond. Daar heb ik afscheid genomen van de uitgestrekte tuin met de vruchtbomen, waar ik er tal van zelf geplant heb. Ook van de kippen en de schapen die er een onbekommerd en van de slacht gevrijwaard leven leiden. Een uitgebreide bibliotheek heb ik moeten achterlaten, met werken die een geheel vakgebied omvatten, aangevuld met mooie boeken over beeldende kunst, muziek, architectuur en literatuur. Elk exemplaar heb ik in mijn handen genomen, zorgvuldig bekeken en kort toegesproken:

‘Veel dank voor het plezier dat je me hebt gegeven. Ik herken de betekenis die je voor mijn ontwikkeling en inzichten hebt gehad. Ik ga nu naar een andere plaats en daar kan ik je niet mee naar toe nemen. Ik zal een passende, nieuwe bestemming voor je vinden.’

Zo kun je afscheid nemen van dingen en spullen die een belangrijke rol hebben gespeeld op de weg die je hebt afgelegd.

Maar hoe doe je dat met mensen? Het is moeilijk om de ander aan te kijken, vast te houden en te zeggen:

‘Fijn dat je er was, dankjewel, maar nu vertrek ik en dat zal ik doen zonder jou.’

Nog schrijnender is het om afscheid te moeten nemen van een dierbare vriend en partner, die je helemaal niet kwijt wil, met wie je graag verder wilt optrekken, maar waarvan ziekte en dood bepalen dat de tijd op is. Ook al is het onvermijdelijk en begrijpt het verstand dat er geen alternatief meer is, met een dergelijk afscheid weet niemand raad. Het dagelijkse gemis van elkaars aanwezigheid, verslag uit kunnen brengen, nieuws delen, erkenning geven en krijgen, en voelen dat je over en weer onvoorwaardelijk gewenst bent, maken pijnlijk duidelijk dat een dergelijk afscheid onherroepelijk is en veel meer stuk maakt dan je je in de gewoonte van elke dag ooit hebt kunnen voorstellen.

Het vaak pijnlijke en schurende gevoel van het afscheid nemen en het ervaren van de ontstentenis die daarop volgt, roept ook de vraag op of het een gevoel is dat op de ander is gericht of voortkomt uit de confrontatie met de doorbroken gewoonten van jezelf. Afscheid nemen als een indringende bewustwording van je eigen routines? Komt de pijn van het afscheid misschien voor een deel voort uit een narcistisch zelfbeklag?

Zin in afscheid

Hoe zal dat zijn bij Luc Stevens die afscheid neemt van NIVOZ? Of neemt NIVOZ afscheid van Luc Stevens? Kijken ze elkaar aan, realiseren ze zich hoeveel ze voor elkaar betekend hebben en zeggen dan tegen elkaar: 'Fijn dat je er was, maar nu gaan we ieder onze eigen weg?' Zou Luc met eenzelfde overgave als in zijn eerdere werken kunnen schrijven over *Zin in afscheid*?

Is het mogelijk om zin te hebben in het afscheid nemen van een werkverband met ideeën, activiteiten en mensen die zo nauw verbonden zijn met waar je hele wezen voor staat: het erkennen en waarderen van het potentieel, maar ook de grote verschillen tussen kinderen, leerlingen en studenten? Waarbij de pedagogische aandacht niet is gericht op vaste, voorgeschreven resultaten, maar op de creatie en vernieuwing van de eigen individuele mogelijkheden en het bewustzijn dat je deze zelf kan en ook moet ontwikkelen. Is het mogelijk om afscheid te nemen van een werkverband dat een beroep doet op eigen initiatief, eigen mening, eigen regie en vooral eigen verantwoordelijkheid? Het zijn immers voorwaarden om uiteindelijk te kunnen laten zien waartoe je in staat bent. Dat geldt niet alleen voor leerlingen en studenten, maar ook voor volwassenen en niet in de laatste plaats voor de mensen die zich aan NIVOZ hebben verbonden, hoe ingewikkeld deze pedagogische opdracht in de praktijk soms ook kan uitpakken.

Die meervoudigheid in perceptie is hard nodig, want de prijs die we op het ogenblik betalen voor een onderwijs-

piramide van excellentie, geslaagden en voldoende aan de top, bestaat aan haar brede basis uit herkansingen, faalervaringen, misgelopen waardering, voortijdige schoolverlaters, gekwetst zelfrespect en een verstoord geloof in eigen kunnen. Dat kan de bedoeling niet zijn van educatie. Kun je zin hebben in het afscheid nemen van het platform dat Luc ooit in het leven heeft geroepen om hier verandering in te brengen?

Zin van Afscheid

Een andere vraag dan het *Zin hebben in Afscheid* luidt of Afscheid nemen Zin heeft? In de landelijke verhalen van de Russische literatuur blijft de zin van het afscheid veelal onbesproken. Het is veelal een onvermijdelijk proces dat erbij hoort, waar niemand zich tegen verzet. De overgeleverde gewoonte zal immers zorgen dat ieder er weer een plek voor vindt. De vraag naar de zin heeft dan weinig betekenis.

Maar Luc Stevens is niet zomaar de oudere in het dorp die aan een nieuwe fase begint en zijn pelsjasje en kiel uittrekt om te gaan slapen. Luc is een grote wegbereider, die in de opstuwende prestatie- en meetcultuur pal is gaan staan voor de pedagogische belangen van elk individu, hoe verschillend die ook mogen zijn. Hij heeft daarin een lange weg afgelegd, veel in beweging gezet en inmiddels een nieuwe traditie gevormd, met enthousiaste medestanders en volgelingen. En daar speelt een nieuw thema. Wat gebeurt bij het afscheid met de erfenis van Luc? Hoe gaat NIVOZ om met de waardevolle traditie waarvan haar

grondlegger nu een stap terug gaat doen? In plaats van meten, selecteren en uitsluiten – op een smalle basis van enkele prestaties in schoolvakken – telt immers ieders persoonlijke uitrusting in de zin van menselijke ontwikkelingsmogelijkheden, en dat in het perspectief van een duurzame samenleving. Het zal niet gemakkelijk zijn om deze gedrevenheid binnen NIVOZ voort te zetten zonder dat de schaduw van de grote initiator over de schouder van de volgende en schatplichtige generatie blijft meekijken en zijn invloed uitoefent.

Componist en dirigent Gustav Mahler (1860-1911) voelde die druk van de traditie van zijn grote voorgangers in de muziek met wie hij zich nauw verbonden voelde, maar hij had ook een eigen opdracht om verder te gaan. Hij drukte het prachtig uit in de zinspreuk: *Traditie is het vuur doorgeven, niet de as aanbidden*. Zijn uitspraak *Tradition ist die Weitergabe des Feuers, nicht die Anbetung der Asche* wordt in varianten ook wel toegeschreven aan Thomas More (1478-1535) en Benjamin Franklin (1706-1790). Bij Mahler spreekt uit dit aforisme waarschijnlijk de noodzaak om voort te bouwen op de verworvenheden uit het verleden, maar dan wel op een nieuwe en levende manier. De aanbidding van het verleden leidt immers tot verstarring en uiteindelijk houdt het op. De levendige geest van vernieuwing schuilt in de gloed van het vuur, en dat wil je brandend houden en doorgeven. Je moet er ook moeite voor doen: vernieuwen gaat niet vanzelf.

Het is een uitspraak die mooi past bij de opdracht van het

onderwijs: het aanwakkeren en doorgeven van het vuur, de hartstocht, de passie en de liefde die aanzetten tot bijzondere dingen. Dat is wat een inspirerende leraar bij de leerlingen teweegbrengt.

Tegelijk voel je bij traditie de spanning tussen het overdragen van bestaande leerstof en het aanblazen van de vernieuwing die schuilgaat in het doorgeven van het vuur van de persoonlijke beleving. Het laatste kost meer inspanning.

Voor diezelfde opdracht staat ook NIVOZ na het afscheid van Luc Stevens. Het koesteren van de pedagogische traditie waarvan hij de grondlegger is en tegelijkertijd het vuur dat hij ontstoken heeft, blijven aanwakkeren en doorgeven. Dit proces zal ongetwijfeld tot nieuwe vormen leiden, nieuwe perspectieven opleveren en tot conflicterende opvattingen aanleiding geven. Wie kan die vernieuwing verdragen en zal dan de boel bij elkaar houden? Een lang gebed tot de donkere, prachtige sterrenhemel zal weinig uithalen. Maar misschien is de *Zin van Afscheid* wel om samen op die vraag een duurzaam antwoord te vinden.

Joseph